

הסימפוזיון הבינלאומי, שאורגן בשבוע השני של חודש מרץ בחסות הוועד המרכזי של ארגון הלוחמים נגד פשיזם PAMATNIK TEREZIN בשותף המזיאון היהודי הלאומי ומועצת הקהילות היהודיות, היה הפורום הראשון של מדענים, שהוקדש להיסטוריה של מחנה הרוכז טרזין ונשטאט והמשכה של היסטוריה של מחנה שנקרא "המשפחות" של אסירי טרזין שהיה קיים במחנה הגדול ביותר במחנה אושוויץ, בבירקנאו. הסימפוזיון נקרא להתכנס לציון שנת ה-45 לטרדיה שהתרחשה בליל ה-8 במרץ בתאי הגז של אושוויץ, בהן נרצחו אז 3792 מאסירי טרזין.

בטרזין לא היו עצורים רק יהודים צ'כים, אלא לידם עוד עשרות אלפים יהודים מארצות אחרות. כמו כן בין ה-17500 אסירי טרזין במחנה המשפחות בבירקנאו היו כ-7000 יהודים מגרמניה, אוסטריה והולנד, אך בהשפעה נסיבתית - כפי שמוכיח המחקר ההיסטורי - הקורבנות מה-8 במרץ 1944 היו כמעט כולם יהודים הצ'כים. על כן נהיה אושוויץ למקום של רצח המוני של יהודי צ'כוסלובקיה, שהתרחש שם ביום אחד על ידי הגרמניה הפשיסטית. הודות הסימפוזיון הטרזיאני, תפס הפשע הנאצי הזה מקום מתאים בתולדותנו, בעזרתם של היסטוריונים מחוץ לארץ, משמונה ארצות, גם בהקשר ל"פתרון הסופי של השאלה היהודית" של אירופה.

כאשר לאחר איסורו של הימלר להמשך הגליות נוספות מטרזין, שהיה בתוקף מפברואר עד לסוף אוגוסט 1943, נשלחו עוד 2 טרנספורטים עם 5000 אסירים, שביניהם היו 4770 יהודים צ'כים. למה שונה איסורו של הימלר ומדוע הורכב הזה בטרנספורטים של ספטמבר?

זה היה אחרי סטלינגרד ואפילו אחרי קורסק. להנהגה הנאצית של הרייך השלישי נהיה ברור יותר ויותר כי התקוה היחידה, למרות היותה מדומה, היא הפסקולציה לפירוק הקואליציה האנטי-היטלרית, שהיה מאפשר רכז כוחות הוורמאכט בחזית האנטי-סובייטית. לאחר ההצהרה של הממשלות המאוחדות, אשר בדצמבר 1942 הוקיעה את התכנית הנאצית הממומשת להשמדת יהדות אירופה, ובמגעיים החשאיים הראשונים לאחר סטלינגרד בין מזכיריו של הימלר לבין נציגי שרותי התקשורת האמריקאים, הכירה הנהגת הרייך, כי פשעי השמדת עם מגבילים מרחבי תמרון במצעים של מדיניות חוץ. הוחלט אפוא להסוותם טוב יותר. טרזין היה אמור לקחת בזה את חלקו, נעשו שפורי "יפוי" אינטנסיביים, שיוכלו לקבל פני המשלחת של הוועד המרכזי של הצלב האדום הבינלאומי, אולי גם אורחים אחרים מחוץ לארץ.

למען ה"יפוי" הזה היה נחוץ להפחית באופן רדיקלי את מספר האסירים בטרזין, אשר בתחילת פברואר 1943 עבר את ה-45 אלף. לכן נשלחו משם הטרנספורטים בספטמבר ובדצמבר, ובשנה הבאה במאי שלושה נוספים. מאלה הורכבו תושבי מחנה המשפחות.

מסמכים מסדר היום של המשטר הראשי לבטחון של הרייך, הנשמרים בארכיון הפדרלי בקובלנץ, מוכיחים בבטחה את השליחות הבסיסית בנדון.

טרזין בעצמו לא היה יכול להספיק ביוכוח תעמולתי נגד קיום "פתרון הסופי של השאלה היהודית". לכן היה אמור להיות מוצג עוד מחזה נוסף, אשר - כמובן בבורה פקטיבית - יציג גורלם של מאות אלפים יהודים, שפוננו למטרות עבודה למזרח. כך נולד הרעיון לארגן בבירקנאו מחנה משפחות ולתת לו בכל האמצעים האפשריים פרסום כמו "מחנה העבודה בירקנאו ליד נובה ברו". במרכז הגסטפו נולד מסמך "ביקור גטו טרזין ואחד ממחנות העבודה היהודים".

לטרנספורטים הראשונים של ספטמבר 1943 נבחרו אסירי טרזין מההבט שיהיו מסוגלים לבנות מחנה, שיהיה בכוחו לרמות את אורחי החוץ ובלכל הוות מכשיר התעמולה הנאצית הערמומית. ועוד גורם נוסף הכריע בבחירה. לא הרבה זמן עבר מאז המרד בוורשה וחזרה על מאורעות וורשה בכל צורה שהיא דוקא בטרזין. היה הדבר האחרון שהיה נחוץ להימלר. לכן היה נחוץ להחליש את הפוטנציאל ההתנגדתי. משתי הסיבות האלו נשלחו אז לאושוויץ על משפחותיהם, קודם כל אסירים צעירים וחזקים יותר, דווקא אסירים צ'כים, שהיו דרגת סיכון בקשרים שלהם עם מולדתם ותנועת המחתרת שלה.

מחנה המשפחות הטרזיאני בבירקנאו נחשב למחנה "מועדף". אסיריו בואו לא עברו את הסלקציה על הרמפה, אף אחד לא נשלח לתאי הגז. כולם מוקמו בקטע מסוים של בירקנאו, Blib, אמנם המשפחות לא חיו כאן ביחד, אלא הגברים בבלוקים של הגברים והנשים באלה של נשים, אך גם סידור זה היה "מועדף", כי אחרת עם יוצא מן הכלל של הצוענים, גברים ונשים היו מופרדים על ידי גדר תיל, בשטחים נפרדים של המחנה. את מחירי ה"העדפות" האלה אפשר למדוד בה, שבתם חלפה חצי שנה, ומתוך ה-5000 של אסירים מהטרנספורטים של ספטמבר, לא נשארו בחיים יותר מ-3850. בינתיים הגיעו במחצית דצמבר 1943 5000 אסירים נוספים, אך התמותה שלהם קבלה תאוצה מהירה יותר.

ביום 8 במרץ נהפכה "ההעדפה" להפך גמור מזה. בלי סלקציה, היה על כל האסירים למות, פרט לכמה עשרות של יוצאי מן הכלל. רצח העם נמשך ובמחנה המשפחות היה עם מי להחליף את ההרוגים: באלה שמספרם הופחת מטרזין בשל ה"יפוי", לקראת הביקור של המשלחת מחוץ.

לצד הזכרונות של העדים קיימים שני מקורות המאפשרים שחזור של המהלכים ב-8 במרץ. הראשון הוא מסמך שמיד לאחר שחרור המחנה חיבר לפי רשומי האסיר האוסטרי ד"ר אוטו וולקן, (OTO WOLKENMUDR) פקיד במחנה ההסגר, להיכן היו אסירי מחנה המשפחות מיועדים להמתה מועברים יום לפני הוצאתם להורג. וולקן היה כמובן עד ראיה למאורעות עד לאותו רגע, בו היו אסירי טרזין מובלים לקרמטוריה. על זה מה שהתרחש בשטח פנימי שם מעיד מסמך שני, הודעתו של סלמן גרדובסקי, אסיר יהודי פולני ב'זונדרקומנדו', שהיו מוצבים לעבודה בקרמטוריה ותאי הגז הצמודים אליהם.

גרדובסקי, כמו כמה מאסירי ה'זונדרקומנדו' האחרים, בלי תקוה להשרדות, שאפו לפחות לאחר מוות לספר לעולם על הפשעים האפוקליפטיים, שלהם הם היו עדי ראיה. כבר במרץ 1945 נמצא בשטח הקרמטוריום III באדמה המעורבת באפר הנספים, בקבוק עם מכתבו של גרדובסקי הנושא תאריך 6 בספטמבר 1944, עם פנקס בעל 81 דפים כתובים. בכתב יד זה גרדובסקי תאר את ההגליה של משפחתו שלו ותקופה ראשונה כליליאתו באושוויץ. את רשומי סיים ברגע שתאר את הצבתו ל'זונדרקומנדו'. הוא סיים אותם באמצע משפט. היה ברור כי במקום נפרד הוא הסתיר את ההמשך. חיפשי ההיסטוריונים של אושוויץ במשך עשרות שנים לא נשאו פרי, אם כי למעשה החומר התגלה מיד לאחר המלחמה. המוצא הפולני הבלתי ידוע מר אוטו אז לח. וולנרמן, שבתחילת שנת 1947 היגר לישראל. וולנרמן הכין את המסמך להוצאה לאור, אך לשוא חיפש בישראל הוצאה לאור. רק בשנת 1977 הוציא לאור את המסמך על חשבוננו. עתה המוזיאון הלאומי באושוויץ מכין פרסום התרגום הפולני. כמה עשרות דפים של כתב היד מוקדשים למאורעות מרץ במחנה המשפחות. גרדובסקי ליווה את האסירים עד לסף תאי הגז, ובעדותו שלו על הרגעים האחרונים של חייהם, יש עכשיו להיסטוריון תמונה אותנטית על סיום דרך היסורים של 3792 אסירי טרזין.

איזו איסטרגיה בחרה הנהגת המחנה בהכנת הפשע 8 במרץ 1944? אנו צריכים לנתח איסטרגיה זו, אם ברצוננו להכיר אפשרויות והגבלות ההתנגדות של אושוויץ.

על מנת להשלות את אסירי מחנה המשפחות, הציגה הנהגת המחנה את הרצח ההמוני כטרנספורט למחנה עבודה בהייזברק (HAYDEBRECK) תוך כדי נקיטת שורת צעדים למען לתת לגרסה זו אמיתות. למשל הורתה לערוך רשימות אסירים לפי מקצועם, למען להבטיח כביכול הצבתם בהייזברק לפי יכולתם. הורתה לאסירים לכתוב גלילות עם בקשה למשלוח חבילות, אשר - לפי הבטחתם של ה-SS- יועברו לאסירים למחנה החדש. הגלילות נשאו תאריך 25 במרץ - באמתלה לתקופה הארוכה הנחוצה לצנזורה שלהם בברלין. החולים, ששהו בבלוק בית החולים, הנקרא רביר, לא היו מסודרים לטרנספורט עם זה, שלמחנה העבודה יישלחו לאחר החלמתם.

בצוע עצמו של מבצע ההשמדה תוכנן ומומש בציניות ערמומית מחושבת.

במחנה המשפחות הטרזיאני חיו אז שמונה אלפים אסירים. כמחציתם נשלחו לשם בספטמבר, קצת יותר מאוחר בדצמבר נשלחו קצת יותר. המטרה הראשונית של ה-SS-היה להפריד ענין של שתי הקבוצות ולהפריד ביניהן גם פיזית. לכן בשעות הלפני צהרים 7 במרץ, הוציאה הנהגה צו לפנות החלק השמאלי של המחנה ולמבנים המפונים להעביר אסירים מטרנספורטי ספטמבר. לעת ערב באותו היום הועברו למחנה ההסגר הסמוך, שפונה יום קודם. רק אנשי צוות המחנה נשארו שם.

שתי הקבוצות, זו מספטמבר וזו מדצמבר, של אסירי מחנה המשפחות הופרדו על ידי גדר תיל לפי הצורך, מוזן בזרם חשמל. המבנים של הטרזיאנים במחנה

ההסגר היו שמורים מהערב על ידי משמרות ה-SS המזוינות, אך בבוקר הוסרו. יום 8 במרץ התנהל כלפי חוץ בלי ארועים מיוחדים, רק כמה עשרות אסירים הורשו לחזור למחנה המשפחות, אנשי התברואה הנחוצים וכמובן תאמי מנגלה. בערב בשבע וחצי הוכרז על איסור יציאה, התייצבו מחלקות מזוינות היטב של ה-SS ואיתם גם קומנדו של אנשי הקאפו המבחרים, הגיעה השיירה של המחנה.

הסעת האסירים היתה מאורגנת על ידי הנהגת המחנה בצורה כזו, על מנת להפריד מה שיותר בין אלה העומדים להרצח, שיתאספו חסרי אונים, ערומים בתאי הגז. המחנה רוקן מבנה אחר מבנה, והאסירים שטרם הגיע תורם נשמרו על ידי SS מבודדים, בלי ידיעה מה בעצם מתרחש. קודם הובלו הנשים עם ילדיהן, שאצלם הניחו כי סכנה פחותה להתנגדות. העברתן היתה הדרגתית, כך שבזמן שמשלוח נשים אחד היה כבר בתאי הגז, האחרות היו רק בדרך אליהם והיתר עוד במחנה ההסגר. רק לאחר רצח הנשים בקרמטוריום II הסתיים, עברו צוות הנהלת המבצע ביחד עם הזונדרקומנדו של האסירים לקרמטוריום III ואחר כך החלה - גם בהדרגה - העברת הגברים. אחת הידיעות היותר מאוחרות שהועברה על ידי ארגון ההתנגדות של אושוויץ לקרקוב צינה, כי באותו הערב, קבוצה של ה-SS והקאפו הרגו במכות מקלות וקטי רובים כ-60 אנשים במחנה ההסגר. מאחר והקומנדטורה היתה מעונינת במהלך שקט של החיסול, אפשר להסביר מהלך כזה רק בהתנגדות פעילה של האסירים הטרייאנים.

גרדובסקי תאר בהתפעלות עמוקה, באיזה אומץ לב הלכו למוות הנשים מטרזין. אף אחת מהן לא בקשה רחמים, או חיים. ה-SS השיקרים זרזו בצעקות ומכות התפשטות הנשים על סף תא הגז. אמהות הלכו למוות תוך נישוק ילדיהן. הלכו נשים ערומות, יפות עם מבטי בוז כלפי ה-SS המסודרים. אם לילדה קטנה עם צמות ארוכות קיללה את קציני ה-SS המשקיפים ולאשת ה-SS שהייתה נוכחת, ירקה לפנים. אשה אחרת קפצה אל מפקד הקרמטוריום וסטרלה לו שלוש פעמים. אחת הבנות סרבה להתפשט וקראה ליתר הבנות להתנגדות. מוטב שיירו בהן. הם ירו בהן.

מתוך תא הגז נשמעו מילים ראשונות של האינטרנציונל. גרדובסקי רשם את התדהמה והאימה שהסתרעה בעלית ה-SS -בשמעם את מנגינת השיר הזה. שורותיהם ממש אטוטיאזה של ברית המועצות והצבא שלו, בטי תקוותם של אסירי אושוויץ במקום אימים זה, הכי נורא בעולם. שירת השיר היהודי התקוה, רשם גרדובסקי, כאזהרה ל ה-SS, שהם לא יצליחו במיזמתם ש"היהודי נשאר בעולם רק במזיאון". ביחד היו בסבל ואסון עם העם הצ'כי, ביחד ציפו לשחרור כתב גרדובסקי על שירת ההמנון הצ'כוסלובקי על ידי אסירות יהודיות צ'כיות. ואפילו ידעו עתה כי לעולם לא יזכו לראותן, ידעו לתאר לעצמן את עתיד העם הצ'כי. "כבר עתה שרים את ההימנון שבעתיד הקרוב ביותר יישמע בכל רחבי הארץ. ממעמקי הקבר שלוחות פריסת שלום לעם הצ'כי, שיתייצב באומץ לב לקרב". כאשר כבר נסגרו הדלתות של תא הגז באופן הרמטי, נשמע משם עוד שיר גאה אחד, שיר הפרטיזנים הסובייטיים.

סלמן גרדובסקי תלה תקוות גדולות בגברים ממחנה המשפחות הטרייאנים. "חכינו, האמנו, שהיום זה יקרה, היום הוא היום האחרון שאנו מצפים לו בקוצר רוח, שיתרחש הדבר כי ההמונים המיואשים על סף הקבר ירימו את דגל הקרב, ואנו ביחד איתם, יד ביד, נלחם בקרב הבלתי מאוזן. ולא נבטי בזה אם הקרב הוא ללא מוצא, אם נזכה בעקבותיו לשחרור, או נזכה בחיים. תקוותנו הגדולה ביותר תהיה, כי סוף כל סוף נסיים בגבורה את פרק החיים העגום הזה. הנורא והטרגי חיים להסתיים". כתב גרדובסקי על הצפיית של עצמו.... וגם על אכזבתו. "אבל עמדתו שם משוחררי אשליה, כי במקום שהגברים מטרזין יקפצו כחיות טרף עליהם ועלינו, רובם ירדו בשקט ומין אדישות הממכונות והתחילו בעצבנות ובאימה להביט על השטח הגדול שסביבם. המבט האחרון הופנה באריכות על הבנין - על הגהימנון הגדול - ועם ידיהם רפויות לצדי הגוף, שפופים ובהשלמה נכנסו בשקט לקבר. כולם שאלו על הנשים, האם הן כבר היו כאן".

באחד מתוספות בשיחות בסימפוזיון הטרייאני הביאו מובאה, כי אסירי הזונדרקומנדו היו מוכנים למרד, אך פסיביותם של האסירים הטרייאנים מנעה את הדבר. הצהרות מאין אלה חוזרות על עצמן בהיסטוריה של אושוויץ ובפרסומים היסטוריים אחרים. ראוי איפוא כי הדבר יונתן ביתר פורטות.

בדומה כבטרזין, גם במחנה המשפחות הטרייאני בבירקנאו, היה קיים ארגון מסויע של המחתרת הקומוניסטית. מספטמבר 1943 ייסדו אותו אריך טנר, פאבל הוטר, הלנה רזקובה ואחותה לזיה, אלנה פוגלובה, אוסקר הקש, יוזף שוורצקופף ורבים אחרים. לאחר הגעת הטרנפורטים של דצמבר עמדה בראשו רוז'נה לאושרובה, אז בת ששנים ושש, שנשלחה לטרזין לאחר שנתיים וחצי כליאה, עבור פעילות בלתי חוקים בארגון המחוזי בפראג 1. בטרזין, לפי שנשלחה לביקנאו ייצגה את המפלגה הקומוניסטית בועד המהפכה הבלתי לגלי הלאומי.

עד למרץ 1944 ראה הארגון המחתרת את שליחותו במלחמה היום-יומית בתלאות המחנה ובקרב עם התמותה היום-יומית במחנה. כל אסיר של מחנה הרכוז לשעבר ידע איך השפיעה להשרדות היכולת לא לתת בשום אופן שהוא ובשום השפלה, לדכא את הכבוד האנושי בתוך, ולהפוך למספר בלבד, שהעמנים שלו שאפו לעשות כן. הסולידריות בין האסירים והעזרה ההדדית - החמירת והנפשית - סיכלה את התקטיקה של ה-SS-שהתאמצו ליצור תנאים, שהאיוב העיקרי במחנה יהיה אסיר לאסיר ולא הסוהר המשותף שלהם, שהחיים יהיו יותר נסבלים ולפעמים רק החיים עצמם יוכלו להחזיק על חשבון האסיר השני. במלחמה זו שחק הארגון המחתרת במחנה המשפחות תפקיד מכובד. להכנת מרד אלים או אפילו למרד ישיר, לא היה הארגון מכוון, אפילו לא בשבוע הראשון של מרץ 1944.

מציאות זו לוקחת בספק את ההצהרות המסורתיות, שכבר ברישיות של הטרנספורטים של ספטמבר לאחר הגעתם, היה אפשר לקרוא גורלם שצפי לאסירים אלה ב-8 במרץ 1944, כי היה רשום עליהן שהוקצבה להם תקופה של חצי שנה. הסגר ואחר כך B.S. להנהגת המחתרת באושוויץ - כפי שהוכח - היה ידוע מה פירוש אמיתי של האותיות, B.S.(SONDERBEHANDLUNG). אשר לפי פסיקתו של היידריך מספטמבר 1939, בטרמינולוגיה של ה-SS-והמטורה הפירוש היה הוצאה להורג בלי גזר דין משפטי, רצח פוליטי. בקשר ההדוק של הנהגת הארגון המחתרת באושוויץ עם הנהגת הארגון הקומוניסטי במחנה המשפחות, לא מתקבל על הדעת שלא קבלו עזרה בפענוח המונח, SONDERBEHANDLUNG שדוד שמולבסקי - המקשר המנוסה למחנה המשפחות - ויותר מאוחר האינטרברידגיסט סימנה לכטמן לא היו מזהירים בזמן את רוז'נה לאושרובה. כמו כן אין להעלות על הדעת כי שבעקבות האזהרה הזו לא היו מוציאים מסקנות למען פעילות משלהם, מסקנות שהוציאו לאחר 8 במרץ 1944.

רק סמוך לפני יום ההוצאות להורג, כאשר צבר בטחון על המטרה האמיתית של "הטרנספורט להיידברק", ניסה שמולבסקי לאלתר ונראה בלי ידיעתה של הנהגה של המחתרת של כלל המחנה, ניסה להצית מרד האסירים הטרייאנים ישירות בקרמטוריום. רודולף וורבה, אז אסיר-פקיד במחנה ההסגר, לאן שהועברו האסירים של הטרנספורטים של ספטמבר מטרזין 7 במרץ ממחנה המשפחות, מתאר את ההיסטוריה הזו בזכרונות שלו. וורבה העביר להלנה רזקובה לכמה מחברותיה את הקריאה שאסירי טרזין יתמרדו בקרמטוריום וביחד עם הזונדרקומנדו שהיו מוכנים להצטרף, ולהשמיד את תאי הגז. שמולבסקי המליץ להם לפנות לפרדי הירש, מנהל בלוק הילדים, אשר נהנה מסמכות נכרת בין אסירי מחנה המשפחות, ושהוא יעמוד לראש המרד. הירש לקח פסק זמן לחשוב בדבר ובמקום לתת תשובה, התאבד. בהתייעצות שנערכה אצל הלנה רזקובה, נאלצו להודות כי לממוש תכניתו של שמולבסקי אין כוחות. מהאסירים ששרדו באושוויץ, היו בהתייעצות זו שנים, ליד רודולף וורבה - פאבל לנק, אשר בצורה הרפתקנית נכנס בעורמה לכמה שעות לתוך מחנה ההסגר ובאותה הצורה גם יצא משם.

קריאתו של שמולבסקי להתקוממות היתה אימפרוביזציה מרוחקת מהאפשרויות המציאותיות ומגיע לה נתוח מהבטים רחבים יותר.

התקוממויות במחנות ריכוז היו בדרך כלל משני סוגים. ראשית התרחשו במצב ששחרור המחנה ע"י כוחות הברית היתה שאלה של זמן קצר יחסית. הכוח המניע שלהם היה הרצון למנוע רצח האסירים, אשר ה-SS- איימו בו, וגם הרצון לתרום בצורה אקטיבית לחזרתם בין אנשים חפשיים. כל אחד מהאסירים ידע כי יכול ליפול בקרב, אך למרות זה הוא יצא לקרב עם תקווה ריאלית לשרוד. המשותף לכל ההתקוממויות האלה היה, שהם הוכנו תחת ההנהגה של הארגונים המחתרתיים בקפידיה זמן ממושך, ושלא נלקחו סיכונים. הנהגת הארגון השתדלה לתפוס את הרגע המתאים, בו אפשר היה להכות אך גם להכיר את הרגע שהיה צריך להמתין עוד, אפילו במחיר שמכונת ההשמדה תבלע קורבנות נוספים. המקרה הקלאסי הוא בוכנוואלד.

היו אבל התקוממויות מסוג אחר - לא התקוממות לשמר חיים אך מוות בכבוד. כזו היתה ההתקפה של אסירים סובייטיים שהיו כלואים במאוטהאוזן, בלוק 20, מרד הזונדרקומנדו בסוביבור או טרבלניקה, כזה היה המרד בגטו וורשה ובגטו ביאליסטוק. כל אחד ממשותפי מ בקרבות אלו ידע כי לא קיימת אפשרות אחרת רק המוות בקרב או מוות בלי קרב. להציל את חייהם היו יכולים רק קומץ יחידים. ואפילו התקוממויות אלו לא היו פעל של התלהטות רגעית או אימפרוביזציה, אלא הכנות ארוכות עם הכרת היעדים החמריים הארגוניים ופוליטיים.ההתקוממויות במאוטהאוזן וטרבלניקה הם פרי פועל מיומן של טקטיקה וטכניקה מהפכניים.

בין המארגנים העיקריים והלוחמים האמיצים ביותר במרד בטרבלניקה היו אסירי טרזין זלו בלוק, רודולף מסארק, סטניסלב ליכטבלאו ואחרים. איני חושב שאנשים כאלו היו בחסר בין אסירי מחנה המשפחות. ההבדל היה במצב המוחשי.

במרץ 1944 במחנה המשפחות המצב היה שונה מאשר בזונדרקומנדו של טרבלניקה, שזמנו כבר מזמן עבר. הצורך להחליט בין התקוממות מקרית והשלמה

עם המוות נוצר פתאום בדמותו הקונקרטי ודחפיותו. "ההעדפות" במחנה המשפחות נהפכו פתאום למעצור לזה שרב האסירים שלו לא הכירו בחיזודו. המחותרת של המחנה לא היתה מוכנה לאיום השמדה של כמעט מחצית האסירים בתאי הגז.

הרגע המכריע היה כנראה 7 במרץ כאשר הקומנדטורה הצליחה לבודד אסירים שנועדו להשמדה מאסירים האחרים של מחנה המשפחות. אפילו והיה להתקוממות סכני קטן כלשהו זה היה צריך לקרות בתוך המרכז של כל השמונת אלפים האסירים של מחנה המשפחות.

הקונספציה הבסיסית של שמובלסקי היתה בלתי אפשרית לבצוע, כי היא שמה למטרחה הריסית תאי הגז והעבירה התערבות הזונדרקומנדו רק לאחר יציאת האסירים הטרייאנים. מהנסיין של כל מחנות ההשמדה המבוססים על רצח בתאי הגז מראה באופן חד משמעי כי הרס מנגנוני ההשמדה היה חלקם של אסירי הזונדרקומנדו שהכירו את השטח וכל תהליך ההשמדה, מיקום של ה-SS ולא פעולה של אלו שהובלו אליהם על מנת להיות הקורבן. אילו באמת הזונדרקומנדו היו מוכנים למרד וחיכו קודם כל לאות משורות הטרייאנים, האות לא היה מגיע. אך האות העצמי משלהם היה מביא תהודה, כי הטרייאנים היו אנשים שידעו למה הם שם ושאינו להם סכני. התקוממות הזונדרקומנדו היה יכול לתת להם את התקווה הזו.

המסמך של גרדובסקי סתר באופן מוחלט את הגרסה אודות ההכנות להתקוממות הזונדרקומנדו. כבר ציטטתי את המקום בו הוא מביע את אכזבתו על זה שהגברים מטרזין כאשר הובלו לשטח הנרחב בחצר הקרמטוריום לא התנפלו על ה-SS המזוינים ו.... על אסירים הזונדרקומנדו. ורק לאחר מכן כאשר הטרייאנים יתקפו היו אסירי הזונדרקומנדו במשותף איתם מתקיפים את ה-SS? לא הרבה זמן לפני כן במחנה ההסגר כאשר הועלו האסירים למשאיות, ה-SS ואסירים עם הרצועה של קאפו, היכו למוות כ-60 אסירים. איך היו יכולים העדים לרצח זה מטרזין להבדיל בין אסירי הזונדרקומנדו העומדים לצד ה-SS המזוינים שעמדו לפני הבנין שבמרתפו מחכה להם תא הגז, הם האחרים מאשר הקאפו, ושלהפך הם בני בריתם?

ברישימוי הביע גרדובסקי את השאיפה הכנה לצאת לקרב של אי שוויון הכוחות, שבו אסירי הזונדרקומנדו היו גומרים עם העלילה הנוראה והטראגית אליה נסחפו. ייתכן כי בדיוק ב-8 במרץ 1944 הכיר בזה שאין מה לצפות את הבלתי אפשרי מהטרנספורטים המגיעים. הקבוצה הקרבית של הזונדרקומנדו התחילה עם הכנות אמיתיות ארוכות ומלאות הקשיים להתקוממות שהשגת נשק היה חלק מהם. גרדובסקי היה שייך למארגנים הכי פעילים של ההתקוממות, שיצאה לפועל ב-7 לאוקטובר 1944 ושבה נהרס הקרמטוריום IV. סלמן גרדובסקי נפל ביחד עם מנהיגי ההתקוממות, בקרב גבורה אמיתי נגד ה-SS שמספרם עלה עליהם בהרבה.

גם תנועת המחותרת במחנה המשפחות הסיקו מסקנות מאירועים של מרץ. האסירים שהגיעו למחנה עם הטרנספורטים של דצמבר ידעו כי לאחר חצי שנה מהגעתם, מחכה להם אותו הגורל, שפגש את אסירי הטרנספורטים של ספטמבר.

בידיעה שנרשמה ב-25 אפריל 1944 על ידי שני האסירים שהשצליחו לברוח - אלפרד ווצלר והדולף וורבה - כתוב אודות אסירי טרזין בבריקנאו: "לאחר המתה בגז של הקבוצה הראשונה לא היה יכול להיות ספק איזה גורל מצפה להם, בדיוק עכשיו הם מתכננים התנגדות. מארגנת אותם רוז'נה לאושנר והוגו לנגספלד. לאט הם צוברים חומרים דליקים ובמקרה הצורך ידליקו את הבלוקים בהם מתגוררים. ההסגר שלהם נגמר 20 ביוני 1944" השם של רוזנה לאושורבה קצת משובש והוגו לנגספלד שינה את שמו לאחר המשלחה לפאבל לנק.

הארגון הקומוניסטי במחנה המשפחות החליטה על אמת לקרוא למרד למקרה וההיסטוריה היתה חוזרת על עצמה. ההתקוממות היתה מבוססת על בסיס ארגוני רחב, קומוניסטים ולא קומוניסטים, כל האנשים שרצו להתגונן. המנגנון הארגוני פרס בכון גם גז פעילות פוליטית בין האסירים. אבל כמובן שהנסיין של ליל ה-8 במרץ היה המשכנע ביותר.

תכנית ההתקוממות היה שונה מהקונספציה של שמובלסקי ראשית בהצגת מטרה. הוא לא שם כתפקידו להרוס את תאי הגז, מנגנוני ההשמדה של אושויץ, אלא לנסות בריחה בקנה מידה גדול למספר רב ביותר של יחידים מהמוות המאיים, ומחוץ לזה למכור את החיים של עצמם במחיר הגבוה ביותר.

במטרה אחרת של ההתקוממות היה תלוי גם הבצוע שלה: המרד לא היה אמור להתחיל בתוך הקרמטוריום, אלא התקוממות כבר במחנה, קשור להצתה, גרימת מהומה, התנפלות על ה-SS ונסיין להבריח מספר מירבי שלך האסירים למחוץ לגבולות המחנה. הארגון המחותרת קבע זוגות אסירים, שהיו אמורים להצית 16 בלוקים, הסתירו חומרים דליקים, אספו לקטנים, אתי חפירה, צבתות חיתוך ואפילו רימון פרימיטיבי הצליח אחד החברים להרכיב. ההכנות לא באו לממשן. 20 ליוני לא נהפך ל-8 במרץ חדש. הסברי הנסיבות למה זה קרה כך ואיך היו התפתחויות נוספות ואיזה סוף היה למחנה המשפחות בבריקנאו, מצאו פרסום בספרות המקצועית.